

етапі культурного розвитку зобов'язує не тільки порівнювати взаємовідносини науки і релігії, а й шукати їх розуміння з позицій продуктивного полілогу.

Ольга Артем'єва

Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, Київ

СТАТУС ДОСЛІДНИКА В ПОСТНЕКЛАСИЧНІЙ НАУЦІ: ПРОЕКЦІЯ НА ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статус спостерігача, як об'єктивного, або навіть взагалі відокремленого від дослідження, похитнувся не лише в гуманітарних, але і в природничих дисциплінах з переходом від класичної до некласичної і постнекласичної науки. Коли, по-перше, відбулась заміна об'єктів — на об'єкти квантової механіки, які мають розмір невидимий для ока, тому, по-друге, для їх спостереження важливу роль стали відігравати прилади і засоби спостереження. У зв'язку з цим необхідною стала розробка нового апарату досліджень, тому що вже стало неможливим говорити про точну траєкторію чи про точне місце знаходження об'єкта. Для їх опису використовуються поняття ймовірності та випадковості. Уявлення про статус суб'єкта зазнали трансформації від класичних уявлень дистанційованості суб'єкта й об'єкта, до спостерігача в некласичній науці, і до учасника або навіть посередника в постнекласичній науці. Трансформація цих уявлень зазначена в багатьох роботах, наприклад, В. І. Аршинова, Л. П. Кіященко, Я. І. Свірського [1-5] та інших.

Відношення суб'єкт-об'єкт, суб'єкт і його ставлення до дослідження, до навколишнього світу стають в гуманітарних дослідженнях все більш важливими, бо тут маємо справу з людиною і її проявами. У гуманітарних галузях статус дослідника набуває особливої значущості, бо саме його позиція визначає хід досліджень, окреслює коло питань та інше. У гендерних дослідженнях об'єкт це не просто людина, чоловік чи жінка, а може бути і група людей, досить часто це ті групи, які є маргінальними або пригніченими, ті які потребують специфічного підходу і визнання відмінностей. Крім того, ще один аспект, який притаманний лише для гендерних досліджень це взаємовідношення дослідник-дисципліна.

З точки зору постнекласичної раціональності відношення суб'єкт-об'єкт базуються на взаємовпливі, тобто не лише дослідник впливає на об'єкт свого дослідження але і навпаки об'єкт змінює дослідника. Такий суб'єкт за В. І. Аршиновим та Я. І. Свірським [2] — це податливий суб'єкт або суб'єкт-границя, такий суб'єкт відкритий до всього нового, що відбувається в науці і поза нею, відкритий до „зміни парадигм”.

Класифікуючи гендерні дослідження як постнекласичну міждисциплінарну галузь наголошуємо на тому, що такий суб'єкт і такі методологічні вимоги існують в них. Це видно якщо подивитись на дослідження „з середини”, на те як їх визначають ті, хто належать до них та як окреслюють специфіку об'єкта та суб'єкта. Такий погляд дозволяє дізнатись

більше про відношення дослідника і предмета досліджень. У зв'язку з цим виникають наступні питання: а) чи обов'язково повинен дотримуватись феміністських поглядів історик чи методолог, що вивчає динаміку розвитку дисципліни; б) чи будь-яке дослідження, яке проводиться про жінок можемо назвати феміністським чи гендерними? Чи обов'язково дослідник повинен позиціонувати себе феміністом, здійснюючи дослідження про жінок? Обидва пункти пов'язані з проблемою дистанційованості, яка була необхідною умовою для класичної дисциплінарності.

Погляд на гендерні дослідження зсередини висвітлює проблеми, які на даний момент актуальні в інших дисциплінарних галузях сучасної науки. Так, слід наголосити на дискусії щодо подолання дихотомій суб'єкт/об'єкт, суб'єкт/предмет приводить до того висновку, що не може бути повного злиття між ними. Тобто, суб'єкт наукового мислення не знищується, а лише трансформується. У гендерних дослідженнях ми не можемо уникнути суб'єкта, ми його виділяємо, виставляємо на показ – локалізуємо, позиціонуємо. Крім того, в науковому дослідженні він завжди присутній, завжди займає головну роль, роль ведучого, керуючого, він завжди має більше знань та має відповідну освіту, а також це його робота. Опозиція суб'єкт/об'єкт критикується не лише в феміністських і гендерних дослідженнях, але і в постнекласичній науці та постмодерністській філософії. Наукове дослідження передбачає наявність головної діючої особи, яка займається конкретною діяльністю і отримує результати. Яким чином при наявності такої особи ми можемо думати про розірвання опозиції суб'єкт-об'єкт? Я. І. Свірський підходить до цього питання через розведення „людини” і „суб'єкта” в філософії і науці. Він зазначає: „[...] людина наділена пристрастями, афектами, намірами і, нарешті, психічними розладами. Суб'єкт [...] виступає в якості чогось логічно нейтрального, по суті позбавленого „природних” субстантивів і предикатів” [4, с. 123]. Я. І. Свірський ставить питання про появу в деяких дослідженнях, в тому числі і природничо-наукових, такого явища як „людиномірність”. Під цим розуміється врахування, навіть у природничонаукових дослідженнях, характеристик, пов'язаних з пристрастями і чуттєвістю людини. Феміністки не сумніваються в „людиновимірності” своїх досліджень — феміністські та гендерні дослідження насамперед орієнтовані на пізнання людини як особистості, враховуються її переживання, чуттєвий і тілесний досвід. Саме тому в них, з самого початку наукове пізнання поєднувалось з етичними поглядами. Згідно з цими причинами, не потрібно зосереджуватись на повному подоланні бар'єрів між дослідником і тим, кого він вивчає, а потрібно замислитись про складну структуру суб'єкта, про його етос і про відповідальність, яка покладена на нього. У гендерних дослідженнях увагу звертають на особисті складові етоса дослідника: мають вагу такі його характеристики як вік, стать, раса, а також це здатність до встановлення контактів, емоційність. Ці характеристики дослідника важливі, тому що вони на пряму стосуються результатів і їх інтерпретації, які будуть отримані. Дослідник повинен усвідомлювати, що деякі питання можуть нашкодити людині яку опитують, а на деякі питання вона заздалегідь відмовиться відповідати, а з

приводу інших буде жалкувати, що відповідала чесно. Тому досить часто слід розглядати саму ситуацію дослідження як цілісне поле взаємодії суб'єкта й об'єкта.

У методологів і практиків гендерних досліджень виникають питання, якої ж лінії повинен дотримуватись дослідник в ситуації опитувань, інтерв'ю, коли існує безпосередній контакт з об'єктом, який вивчають. Справа в тому, що виникають певні перестороги. Так, ризик існує, коли використовуємо дружбу або дружелюбне ставлення до людини в дослідницьких техніках по розкриттю приватного досвіду людини. Або, "враховуючи те, що відмінності влади між дослідником і тим кого досліджують не можуть бути винесені, то спроби створити більш рівні взаємовідносини можуть стати, хоч це і парадоксально, експлуатуючими і корисливими" [6, с. 2163]. Таким чином, з одного боку особистісні характеристики і важливі для проведення дослідження, а з іншого можуть привести до несподіваних наслідків.

Отже, в гендерних дослідженнях статус науковця набуває особливої ваги, бо саме його позиція визначає хід пошуків, окреслює коло питань тощо. Крім того, особлива увага надається особистим характеристикам суб'єкта – віку, статі, расі, здатності до встановлення контактів і ролі емоційно-чуттєвих характеристик. Таким чином, до уваги беруться не лише професійні, але й особисті характеристики дослідника – його етичні настанови та орієнтації. Власне, мова йде про можливість побудови нової етики наукового дослідження, де необхідними стають вимоги відкритості до нового і незвичного, а також терпимість до відмінностей між людьми.

1. *Аршинов В. И.* Синергетика как феномен постнеклассической науки. — М.: РАН Ин-т философии, 1999. — 203 с.;
2. *Аршинов В. И., Свирский Я. И.* Этнос становящегося наблюдателя // *Философия науки. Этнос науки на рубеже веков.* — 2005. — Вып. 11 — С. 182-195.;
3. *Киященко Л. П.* Этнос постнеклассической науки (к постановке проблемы) // *Философия науки. Этнос науки на рубеже веков.* — 2005. — Вып. 11 — С. 29-53;
4. *Свирский Я. И.* Самоорганизация смысла (опыт синергетической онтологии). — М.: ИФ РАН, 2001. — 181 с.;
5. *Свирский Я. И.* Свидетель зияния (к вопросу о "человекомерности" в науке) // *Философия науки.* — 2002. — вып. 8.;
6. *Kirsch G. E.* Friendship, Friendliness and Feminist Fieldwork // *Signs: Journal of women in Culture and Society.* — 2005. — vol.30, № 4. — P. 2163–2172.